

میرچا الیاده

تاریخ اندیشه‌های دینی

از گوتمه بودا
تا پیروزی مسیحیت

۲

بنگاه ترجمه و نشر
کتاب پارسه

ترجمه
بهزاد سالکی

فهرست مطالب

۱۳	پیش‌گفتار نویسنده
۱۵	۱۶. ادیان چین باستان
۱۵	۱۲۶. باورهای دینی در دوره نوسنگی
۱۸	۱۲۷. دین در عصر مفرغ: خدای آسمان و نیاکان
۲۰	۱۲۸. سلسله نمونه: چو
۲۳	۱۲۹. منشأ جهان و سازمان دادن به آن
۲۶	۱۳۰. دوقطبی‌ها، تناوب‌ها، و یکپارچگی دوباره
۳۰	۱۳۱. کنفوسیوس: قدرت آیین‌ها
۳۳	۱۳۲. لائوتزو و تائوئیسم
۳۹	۱۳۳. روش‌های طول عمر
۴۲	۱۳۴. تائوئیست‌ها و کیمیاگری
۴۷	پی‌نوشت
۵۷	۱۷. آیین برهمنی و هندوئیسم: نخستین فلسفه‌ها و روش‌های رستگاری
۵۷	۱۳۵. «همه چیز رنج است...»

۸ ■ تاریخ اندیشه‌های دینی

۱۳۶. روش‌های دستیابی به «بیداری» والاتر ۵۹
۱۳۷. تاریخ اندیشه‌ها و سالشمار متن‌ها ۶۱
۱۳۸. ودانتا پیش از تدوین نهایی ۶۲
۱۳۹. روح برطبق سانکھییه-یوگا ۶۳
۱۴۰. معنای آفرینش: کمک به رهایی روح ۶۶
۱۴۱. معنای رهایی ۶۷
۱۴۲. یوگا: تمرکز بر شیء واحد ۷۰
۱۴۳. فنون و روش‌های یوگا ۷۲
۱۴۴. نقش خدا در یوگا ۷۵
۱۴۵. سَمادهی و «قدرت‌های معجزه‌آسا» ۷۶
۱۴۶. رهایی نهایی ۷۸
- پی‌نوشت ۸۱
۱۸. بودا و معاصرانش ۸۵
۱۴۷. شاهزاده سیدارتا ۸۵
۱۴۸. عزیمت بزرگ ۸۷
۱۴۹. «بیداری» موعظهٔ قانون ۸۹
۱۵۰. جدایی دواداتا. آخرین تغییر. بودا وارد پاری نیروانا می‌شود ۹۲
۱۵۱. محیط دینی: زهاد دوره گرد ۹۴
۱۵۲. مهاویرا و «منجیان عالم» ۹۶
۱۵۳. تعالیم و شعائر جین ۹۸
۱۵۴. آجیویکاها و قدرت مطلق «سرنوشت» ۱۰۰
- پی‌نوشت ۱۰۳
۱۹. پیام بودا: از وحشت بازگشت ابدی تا سعادت ذات وصف‌ناپذیر ۱۰۵
۱۵۵. انسانی که با تیر سمی از پا درآمد ۱۰۵
۱۵۶. چهار حقیقت شریف و راه میانه. چرا؟ ۱۰۷
۱۵۷. ناپایداری اشیا و آموزهٔ آناثا ۱۰۹
۱۵۸. راهی که به نیروانا منتهی می‌شود ۱۱۱
۱۵۹. روش‌های مراقبه و اشراق از طریق «حکمت» ۱۱۴
۱۶۰. تناقض امر نامشروط ۱۱۷

۱۰ ■ تاریخ اندیشه‌های دینی

۱۸۳. افلاتون، فیثاغورس، و آیین اورفئوسی ۲۱۴
۱۸۴. اسکندر کبیر و فرهنگ هلنی ۲۱۹
- پی‌نوشت ۲۲۵
۲۳. تاریخ بودیسم از مهاکاشیاپا تا ناگار جونا. آیین جین پس از مهاویرا ۲۳۱
۱۸۵. بودیسم تا تفرقه نخست ۲۳۱
۱۸۶. زمانه بین اسکندر کبیر و آشوکا ۲۳۳
۱۸۷. تنش‌های عقیدتی و تلفیق‌های جدید ۲۳۵
۱۸۸. «راه بودی‌ستواها» ۲۳۸
۱۸۹. ناگار جونا و آموزه خلاً جهانی ۲۴۱
۱۹۰. آیین جین پس از مهاویرا: معرفت، کیهان‌شناسی، نجات‌شناسی ۲۴۵
- پی‌نوشت ۲۵۱
۲۴. تلفیق هندویی: مهابهاراتا و بهگودگیتا ۲۵۳
۱۹۱. پیکار هجده روزه ۲۵۳
۱۹۲. جنگ آخرالزمانی و پایان جهان ۲۵۵
۱۹۳. مکاشفه کریشنا ۲۵۸
۱۹۴. «انکار ثمره اعمال خود» ۲۶۱
۱۹۵. «جدایی» و «تمامیت یافتن» ۲۶۳
- پی‌نوشت ۲۶۷
۲۵. ابتلائات سخت یهودیت: از مکاشفه تا تجلیل تورات ۲۶۹
۱۹۶. نشانه‌های نخستین آخرت‌شناسی ۲۶۹
۱۹۷. حجی و زکریا، انبیای نویددهنده آخرت ۲۷۲
۱۹۸. در انتظار پادشاهی مسیحیایی ۲۷۴
۱۹۹. رشد شریعت گرابی ۲۷۶
۲۰۰. تجسم حکمت الهی ۲۷۸
۲۰۱. از ناامیدی تا عدل الهی جدید: قوه‌لیت و کتاب جامعه ۲۷۹
۲۰۲. نخستین مکاشفه‌ها: دانیال و اخنوخ ۲۸۲
۲۰۳. تنها امید: پایان جهان ۲۸۶
۲۰۴. واکنش فریسیان: تجلیل تورات ۲۹۰

۱۲ ■ تاریخ اندیشه‌های دینی

۲۹. شرک، مسیحیت و معرفت باطنی در دوره امپراتوری ۳۹۱
۲۲۵. و اینک عدالت بازمی‌گردد ۳۹۱
۲۲۶. فجایع یک دین نامشروع ۳۹۴
۲۲۷. معرفت باطنی مسیحی ۳۹۷
۲۲۸. رویکردهای معرفت باطنی (گنوستیسیسم) ۳۹۹
۲۲۹. از شمعون جادوگر تا والتینوس ۴۰۲
۲۳۰. اساطیر، انگاره‌ها، و استعاره‌های گنوسی ۴۰۶
۲۳۱. تسلی دهنده شهید ۴۱۰
۲۳۲. معرفت باطنی مانوی ۴۱۲
۲۳۳. اسطوره بزرگ: هبوط و نجات روح الهی ۴۱۴
۲۳۴. تنویت مطلق به متابۀ سرمهیب ۴۱۷
- پی‌نوشت ۴۲۱
۳۰. افول خدایان ۴۲۷
۲۳۵. بدعت‌ها و راست‌کیشی ۴۲۷
۲۳۶. صلیب و درخت زندگی ۴۳۰
۲۳۷. به سوی «مسیحیت کیهانی» ۴۳۳
۲۳۸. شکوفایی الهیات ۴۳۶
۲۳۹. میان خورشید شکست‌ناپذیر و «با این نشانه پیروز خواهی شد» ۴۳۹
۲۴۰. اتوبوسی که در التوسیس توقف می‌کند ۴۴۲
- پی‌نوشت ۴۴۵
- کوتاه‌نوشته‌ها ۴۴۹
- وضعیت حاضر مطالعات: مسائل و پیشرفت، کتاب‌شناسی‌های انتقادی ۴۵۱
- واژه‌نامه ۶۰۷
- نمایه ۶۴۹

۱۲۶. باورهای دینی در دوره نوسنگی

چین باستان حوزه‌ای است که از نظر دینی و فرهنگی برای مورخ فرهنگ و نیز برای مورخ ادیان، از لحاظ تحقیق استثنایی است. برای مثال، کهن‌ترین اسناد و مدارک باستان‌شناختی چینی به هزاره‌های ششم و پنجم بازمی‌گردد، و حداقل در برخی موارد می‌توان تداوم فرهنگ‌های ماقبل تاریخی و حتی مشخص ساختن سهم آن‌ها را در شکل‌گیری تمدن باستانی چین را پی‌گیری کرد. زیرا درست همان‌طور که مردم چین ثمره پیوندهای قومی متعدد و گوناگونند، فرهنگ آن‌ها هم ترکیبی پیچیده و اصیل را تشکیل می‌دهد که با وجود این می‌توان سهم چند منبع را در آن کشف کرد.

یانگ شائو کهن‌ترین فرهنگ نوسنگی، و برگرفته از نام دهکده‌ای است که در ۱۹۲۱ ظروف سفالین رنگی در آن کشف شد. فرهنگ نوسنگی دوم، که وجه‌متمیزه آن سفالینه‌های سیاه است در ۱۹۳۸ نزدیک لونگ‌شان کشف شد. اما پس از ۱۹۵۰ بود که در نتیجه حفاری‌های متعددی که سی سال طول کشید طبقه‌بندی همه مراحل و خطوط کلی فرهنگ‌های نوسنگی چین ممکن گردید. به کمک تاریخ‌گذاری کربن پرتوزا این تاریخ‌گذاری به میزان چشمگیر تغییر یافت. در منطقه پان پو (در ایالات شنسی) کهن‌ترین محل متعلق به فرهنگ یانگ شائو

کشف گردید؛ تاریخ گذاری کربن پرتوزا به حدود ۴۱۱۵ یا حدود ۴۳۶۵ اشاره می‌کند. در هزاره پنجم منطقه به مدت ۶۰۰ سال اشغال شد. اما پان پو نمایانگر کهن‌ترین مرحله فرهنگ یانگ شائونیست.^[۱] بنا به گفته پینگ-تی هو، نویسنده مطالعات روشمند ماقبل تاریخ چینی، روش کشاورزی که در هزاره ششم به کار گرفته می‌شد، مانند اهلی کردن برخی حیوانات، سفالگری، و گدازگری عصر برنز یک کشف محلی بود.^[۲] اما در اواسط قرن بیستم، توسعه فرهنگ‌های نوسنگی و عصر برنز چینی از طریق اشاعه کشاورزی و فلزگری از چندین مرکز در خاور نزدیک روشن گردید. البته این جا قرار نیست از کسی جانبداری کنیم، اما مسلم به نظر می‌رسد که برخی فنون در چین اختراع شدند یا از بنیاد تغییر یافتند. به همان اندازه نیز احتمال دارد که چین مقارن دوره تاریخی، عناصر فرهنگی بی‌شمار با خاستگاه غربی را که در امتداد سیبری و استپ‌های آسیای مرکزی پراکنده بودند، دریافت کرد.

اسناد و مدارک باستان‌شناختی اطلاعات قابل قبولی درباره برخی باورهای دینی در اختیار ما می‌گذارند، اما اگر نتیجه بگیریم که آن باورها بیانگر همه باورهای دینی جمعیت‌های ماقبل تاریخی‌اند کاملاً اشتباه است. درک اساطیر و الهیات این ادیان، ساختار و ریخت‌شناسی آیین‌های شان تنها نباید بر یافته‌های باستان‌شناختی متکی باشد. از این رو، برای مثال، اسناد و مدارک دینی‌ای که در خلال کشف فرهنگ نوسنگی یانگ شائو آشکار شده‌اند تقریباً به‌طور کامل به اندیشه‌ها و باورهای مرتبط با مکان مقدس، باروری و مرگ اشاره می‌کنند. در روستاها بناهای عمومی در مرکز قرار دارند و با خانه‌های کوچکی محصور شده‌اند که نیمی از آن زیرزمین است. نه تنها جهت‌گیری روستا بلکه ساختار خانه، با گلابه مرکزی و دودکش آن نوعی جهان‌بینی را نشان می‌دهد که بسیاری از جوامع نوسنگی و سنتی در آن شریک‌اند (بند ۱۲). وسایل و مواد غذایی که در گورها گذاشته شده بیانگر اعتقاد به بقای روح است؛ کودکان نزدیک خانه‌ها، در خاکستران‌های بزرگ که دهانه‌ای در بالای آن داشت که روح می‌توانست در آن بیرون برود و باز گردد، دفن می‌شدند.^[۳] به عبارت دیگر، خاکستران تدفین همان «خانه» متوفا بود، که در کیش پرستش نیاکان در عصر مفرغ (دوره شانگ) نمود فراوان داشت.

برخی وسایل گلی، به رنگ سرخ و تزیین شده با نقش معروف به مرگ به‌ویژه جالب‌اند.^[۴] سه نقش‌مایه شمایل نگارانه - مثلث، صفحه شطرنجی و صدفی شکل - تنها در وسایل مربوط به تدفین یافت می‌شوند. اما این نقش‌مایه‌ها در ارتباط با نمادگرایی تقریباً پیچیده‌ای‌اند که

اندیشه‌های اتحاد جنسی، تولد، تجدید حیات و تولد دوباره را به هم پیوند می‌دهند. می‌توان تصور کرد که این تزینات به امید بقای روح و تولد دوباره در جهان دیگر اشاره می‌کند.

طرحی که دو ماهی و دو انسان ریخت را نشان می‌دهد احتمالاً نمایانگر موجودی ماورای طبیعی یا «متخصص در امور مقدس»، یعنی ساحر یا روحانی است.^[۵] اما تفسیر آن هنوز محل تردید است. ماهی‌ها بی‌گمان نماد چیزهایی‌اند که در آن واحد هم جنسی است و هم با گاهشماری ارتباط دارد (فصل ماهیگیری با دوره‌ای خاص از چرخه سالانه انطباق دارد). توزیع و پراکندگی این چهار شکل ممکن است انگاره‌ای کیهان‌شناختی باشد.

بر طبق نوشته پینگ-تی هو جوامع دوره یانگ شائو از قوانین مادری تبار اطاعت می‌کنند. برعکس، دوره بعدی، یعنی دوره لونگ شان به گذار به جامعه پدرتباری اشاره دارد، که ویژگی آن برتری کیش پرستش نیاکان است. هو به پیروی از محققان دیگر، برخی اشیای سنگی و بازآفرینی‌های آن‌ها بر روی گلدان‌های رنگی را نمادهای آلت تناسلی مردان تفسیر می‌کند. هو نیز هم چون کارل گرن، که شمایل‌نگار تزو (tsu)، برای نامگذاری نیا، را از شکل نگارش قضیب گرفته بود، در کثرت نشانه‌های آلت تناسلی مردان اهمیتی را مشاهده می‌کرد که پرستش نیاکان به آن دست یافته بود.^[۶] همان‌طور که دیدیم «نقش مایه مرگ»، بی‌تردید در بردارنده نماد گرای جنسی است. اما کارل هنتز، طرح‌ها و اشیای گوناگون «قضیب» را بیانگر «خانه روح» می‌داند؛ برخی سفالینه‌های دوره یانگ شائو نمایانگر نمونه‌های کلبه‌های کوچک - که خاکستر مردان تدفین‌اند- قابل مقایسه با اسناد و مدارک ماقبل تاریخ اروپایی و کلبه مغولی هستند. این «خانه‌های کوچک روح» که در ماقبل تاریخ چین به وفور یافت می‌شود، پیشگامان «الواح نیاکان» دوره‌های تاریخی هستند.^[۷]

به اختصار این‌که، فرهنگ‌های یانگ شائو و لونگ شان باورهایی را آشکار می‌سازند که ویژگی بارز تمدن‌های نوسنگی دیگرند: اتحاد و همبستگی در میان حیات، باروری، مرگ و حیات اخروی و از آن‌جا، چرخه کیهانی، که تقویم آن را توضیح می‌دهد و شعائر به آن واقعیت می‌بخشند؛ اهمیت نیاکان، که منبع قدرت جادویی-دینی است؛ و «راز» پیوستگی اضداد (که هم چنین تحت تأثیر «الگوی مرگ» است)، باوری که از جهتی مفهوم وحدت/ کلیت حیات کیهانی را پیش‌بینی می‌کند که در دوره‌های بعدی عقیده غالب خواهد بود. باید اضافه کنیم که بخش اعظم میراث نوسنگی، با تغییراتی گریزناپذیر، در احادیث و شعائر دینی روستاهای چینی تا دوران‌های اخیر محفوظ ماند.

۱۲۷. دین در عصر مفرغ: خدای آسمان و نیاکان

اطلاعاتی که درباره تاریخ چین طی دوره سلطنت شانگ (حدود ۱۷۵۱ تا ۱۰۲۸ ق.م) داریم قطعاً بیش از دیگر ادوار است. دوره شانگ به طور کلی با مرحله نزدیک به دوره تاریخی و آغاز تاریخ باستان چین انطباق دارد. ویژگی این دوره ذوب مفرغ، ظهور مراکز شهری و پایتخت‌ها، وجود اشرافیت‌های نظامی و نهاد سلطنت و نقطه‌های آغاز کتابت است. درباره حیات دینی این دوره، اسناد و مدارک نسبتاً کامل است. بیش از همه، ما شمایل‌نگارهای ارزشمندی داریم که به بهترین صورت در ابزارهای مفرغی آیینی خیره‌کننده مصداق یافته‌اند. افزون بر این، آرامگاه‌های سلطنتی اطلاعاتی درباره برخی اعمال و شعائر دینی فراهم می‌سازند. اما به‌ویژه این نوشته‌های بی‌شمار درباره امور غیبی، و حک شده بر روی استخوان‌ها یا پوست لاک‌پشت‌هاست که منابع گرانبهایی هستند.^[۸] سرانجام، برخی از آثار متأخر (برای مثال، کتاب چکامه‌ها^۱) که کارل گرن آن‌ها را «متون آزاد چو»^[۹] نامیده، بسیاری از مطالب کهن را در خود دارند. اما باید اضافه کرد که این منابع اطلاعاتی هم درباره باورها و شعائر خاندان سلطنتی به ما می‌دهند؛ ولی اسطوره و الهیات این دوره نیز مانند دوره نوسنگی نیز عمدتاً ناشناخته‌اند.

در حقیقت نمی‌توان تفسیری قطعی بر این اسناد و مدارک تصویری ارائه داد. محققان در این مورد اتفاق نظر دارند. که نوعی مشابهت با بن‌مایه‌های یافت‌شده بر روی سفالینه‌های رنگی یانگ شائو،^[۱۰] و به‌علاوه، با نمادگرایی دینی دوره‌های بعد وجود دارد. هنتز (*Bronzezeit, p. 215 ff*) پیوند نمادهای کاملاً متضاد را همان عنصر توضیح‌دهنده اندیشه‌های دینی مرتبط با تجدید زمان و احیای معنوی تفسیر می‌کند. البته نمادگرایی زنجره و نقاب تائو-تیه، نیز که حاکی از چرخه تولدها و تولدهای دوباره، روشنائی و حیات به وجود آمده از تاریکی و مرگ است به همان اندازه اهمیت دارد. اتحاد انگاره‌های متضاد (مار پر دار، مار و عقاب و غیره)، و به عبارت دیگر، دیالکتیک اضداد و جمع اضداد (*coincidentia oppositorum*)، که مضمون اصلی آثار فیلسوفان و عارفان تائویی است نیز به همان سان در خور ملاحظه است. ظروف و وسایل مفرغی نمایانگر خاکستردان-خانه است^[۱۱] و شکل‌شان از سفالینه‌ها یا از نمونه‌های چوبی گرفته می‌شود.^[۱۲] هنر

۱. *Book of Odes*، شی چینگ، کهن‌ترین مجموعه اشعار به جا مانده از چین باستان و نیز کهن‌ترین کتاب حاوی سخنان منظوم به چینی است. این کتاب در بردارنده ۳۰۵ شعراست که قدمت برخی از آن‌ها به هزار سال ق.م، می‌رسد. این کتاب شعر از کتاب‌های مهم آیین کنفوسیوس به شمار می‌رود. کنفوسیوس این کتاب را به شاگردانش تدریس می‌کرد و می‌گفت کسی که این کتاب را نخوانده باشد مانند کسی است که روبه دیوار ایستاده است. اشعار کتاب بیانگر نحوه زندگی در زمان حکمرانی سلسله چو است.